

Miroslav Radovanović
Sociološko odeljenje
Filozofski fakultet
Beograd, Studentski trg 1

Razvoj i obeležja istorijskog metoda

Kao i mnoge druge društvene pojave i saznanja, tako i istorijski metod ima svoju predistoriju, koja će ovde biti namerno apstrahovana. Inače se sam pojam prvobitno pojavio u radovima teoretičara takozvane istorijske škole u društvenim naukama kao što su bile istorijska škola u istoriji i historiografiji, etnografiji, istorijsko-pravna škola ili istorijska škola ekonomske misli.

Od vremena nastanka do danas istorijski se metod razvijao tako da se danas u nekim svojim bitnim obeležjima znatno približio sociološkom metodu.

U radovima istoričara i teoretičara istorijske škole taj je metod shvatan kao metod proučavanja prošlosti, pri čemu je istraživanje prošlosti korišćeno kao sredstvo romantičarske idealizacije i opravdavanja prošlosti. (Elementi ovako shvaćenog i upotrebljavanog istorijskog metoda prisutni su i danas i to kako u istorijskim, tako i u sociološko-istorijskim studijama.) Prvobitno je dakle, istorijski metod bio više po svom imenu istorijski. Slikovito rečeno, on je jednom nogom bio istorijski, a drugom neistorijski, antiistorijski ili naopako istorijski, jer mu se ideja razvoja i društvenog progressa nalazila iza leđa dostignutog nivoa društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja, u prošlosti a ne u tadašnjosti i budućnosti.

Uzmimo, npr., istorijsko-pravnu školu koja je nastala u Nemačkoj početkom XIX veka kao neka vrsta reakcije na teoriju škole prirodnog prava i na Francusku revoluciju. Najpoznatiji njeni teoretičari bili su čuveni nemački pravnici toga vremena Savinji, Hugo i Puhta. Pravo, tvrdili su, rađa se unutar narodnog duha. Pošto su narodi raznoliki kao i njihovi jezici i druge osobenosti, to nema i ne može biti jednog jedinstvenog prava za sve ljude. Postoje samo specifična narodna prava koja odgovaraju duhu dotičnih naroda, a svako od tih prava prolazi kroz sledeće faze razvitka: a) fazu nesvesnog i nerazvijenog običajnog prava, b) fazu naučnog prava i c) fazu zakonodavstva. Razvoj prava ne donosi ništa novo u suštini prava što već ne bi bilo sadržano na samom početku u duhu narodnom. Tako je ideja razvoja i uslovljenosti objašnjavana na mističan način autonomnim obeležjima nekakvog narodnog duha umesto stvarnim materijalnim društvenim uslovima neposrednog života.

Ako dalje kao primer uzmemo istorijsku školu društveno-ekonomske misli, izneta se ocena dobrim delom odnosi kako na Adama Milera i Fridriha Lista kao neposredne prethodnike istorijske škole, tako i na ostale predstavnike istorijske škole društveno-ekonomske misli, koja je vremenski natkrilila razdoblje duže od jednog veka, idući od ideja Fridriha Lista, Vilhelma Rošera, Bruna Hildebranda i Karla Knisa, pa preko »nove istorijske škole« koja nastaje 1860. i traje do Prvoga svetskog rata, sa teoretičarima kao što su Gustav Šmoler, Karl Biher, Georg Knap i katedarski socijalista Adolf Vagner, sve do najnovijeg kulturno-istorijskog pravca i »sociologije razumevanja« sa Maksom Veberom, Vernerom Zombartom i drugim.

Za razliku od teoretičara britanske klasične političke ekonomije koji su tragali za otkrivanjem unutrašnjih veza i odnosa između pojava ekonomskog života, teoretičari istorijske škole usredsredili su se na deskripciju, tj. na golo opisivanje površine ekonomskih pojava i ustanova svodeći političku ekonomiju na kataloško registrovanje pojava ekonomske istorije unutar nacionalnih okvira sa ciljem da opisom stupnjeva privrednog razvoja pojedinih nacija i naroda omoguće uspešnije vođenje praktične ekonomske politike.¹

Neke jednostranosti tradicionalnog hronološko-kataloškog istorijskog pristupa još je u prošlosti bilo moguće ukloniti ili ublažavati većim i značajnijim približavanjem sociologiji i sociološkom metodu. Do toga međutim nije došlo, između ostalog i zbog duboko ukorenjene antipatije istoričara prema sociologiji koja nije novijeg datuma, nego takođe ima svoju istoriju dugu nekoliko pokoljenja istoričara i sociologa. Još od vremena nastanka sociologije, pojedini su se istoričari pribojavali da sažet način sociološkog izlaganja (što inače nije sasvim tačno) i vrlo brzo pomodno rasprostiranje potiskuje staru i mudru »učiteljicu života« na sporedan kolosek torbarskog prikupljanja podataka.

Sociolozi su, s druge strane, kao »skrojevići« u svetu akademskih disciplina zavideli istoričarima na bogatom antičkom nasleđu, postignutom akademskom ugledu, tradiciji i mogućnostima opširnog epskog izlaganja.

Da bi objasnili i izracionalizovali (u psihološkom smislu — tj. opravdali) međusobnu netrpeljivost i zaziranje, istoričari i sociolozi počeli su da dokažu kako između sociologije i istorije postoji fundamentalna razlika u samom predmetu i metodu. Napajajući se argumentacijom na izvoru neoidealističke građanske filozofije Vilhelma Diltaja i Henriha Rikerta, oni su krajem prošlog veka pokušali da dokažu da je istorija idiografska disciplina, a to znači da se bavi jedinstvenim, pojedinačnim i neponovljivim pojavama zbog čega joj je suđeno da se služi deskripcijom. Za razliku od istorije sociologija je nomo-

¹ Bez obzira na izrazito kritičko stanovište, ili upravo baš zahvaljujući njemu, Marks je uvek isticao težnju za naučnom objektivnošću prisutnom u redovima teoretičara klasične političke ekonomije Smita i Rikarda. Ali sa zaoštavanjem društveno-klasni suprotnosti i klasne borbe došlo je do vulgarizacije klasične političke ekonomije. Marks o tome kaže: »Politička ekonomija kao buržoaska nauka, tj. kao nauka koja kapitalistički poredak ne shvata kao istorijski prolazan stupanj razvitka, već obrnuto, kao apsolutan i poseban oblik društvene proizvodnje, može da ostane nauka samo dok klasna borba ostaje latentna i dok se ispoljava samo u usamljenim pojavama« (K. Marks, *Kapital*, tom. 1, Kultura, Beograd 1947, str. 49).

Nemačka istorijska škola ekonomske misli javlja se kao posebno nemačko izdanje vulgarne političke ekonomije i kao odraz društveno-ekonomske stvarnosti Nemačke toga doba. Početkom prošlog veka u Nemačkoj su bila vrlo uticajna shvatanja francuskog vulgarnog ekonomiste Žana Batiste Seja. Iza toga nemački ekonomisti su se podelili u dve grupe. »Jedni su bili pametni, praktični ljudi, željni zarade, i okupiše se oko Bastijaove zastave, oko najplićega, a to će reći i najuspelijega predstavnika vulgarnoekonomske apologetike; oni drugi, ponositi profesorskim dostojanstvom svoje nauke, podoše za Dž. St. Milom, pokušavajući kao i on da izmire što se izmiriti ne može« (Marks, *Kapital*, op. cit., Predgovor drugom izdanju, str. LI).

tetska disciplina tj. disciplina usmerena na ponovljivost, repetitivnost, regularnost, odakle izvire i njena mogućnost uopštavanja i apstragovanja.² Istorijska je perspektiva dijahronična, jer podatke posmatra u vremenskom sledu, dok je sociološka perspektiva sinhronična, jer podatke posmatra nezavisno od vremena. Tehnike i metodološki postupci istorijskih istraživanja odgovaraju za ispitivanje prošlosti, dok su metodološki postupci karakteristični za sociologiju primenljivi jedino na proučavanje tekućih pojava aktualne stvarnosti.

Bilo bi, međutim, pogrešno ovaj veliki spor (koji u građanskoj nauci još uvek traje) pripisivati jedino prgavoj naravi i međusobnoj netrpeljivosti istoričara i sociologa. Razlozi spora mnogo su dublji. U vreme te pojave, kao i danas, oni su se ticali nastojanja buržoazije i buržoaske nauke da produže i ovekoveče epohu svoje vladavine. U tom pogledu Đerđ Lukač bio je u pravu kada je pisao da se sociologija kao samostalna disciplina javlja »posle raspada klasične političke ekonomije i utopijskog socijalizma«. I jedno i drugo učenje, svako na svoj način, obuhvatalo je celinu društvenog života i stoga tretiralo sve bitne probleme društva u vezi s ekonomskim pitanjima koja ih uslovljavaju. Sociologija kao samostalna disciplina nastaje tako što se tretiranje problema društva odvaja od njihove ekonomske osnove; tobožnja nezavisnost društvenih i ekonomskih pitanja čini metodološku polaznu tačku sociologije. Ovo razdvajanje povezano je s dubokim krizama građanske ekonomije u kojima se jasno ispoljava društvena baza sociologije: s jedne strane s raspadom Rikardove škole u Engleskoj, pri čemu se počinju izvlačiti socijalističke konsekvencije iz klasične teorije rada, a s druge strane, s raspadom utopijskog socijalizma u Francuskoj koji nastupa time što se započinje tražiti, mada pipajući, društveni put socijalizmu koji su Sen Simon i Furije ostavili neispitanim. Obe te krize, a naročito njihovo rešenje, nastankom istorijskog materijalizma i marksističke kritike političke ekonomije, završavaju građanske ekonomiju u klasičnom smislu kao osnovu nauku u saznavanju društva. »Na jednom polu nastaje građanska vulgarna ekonomija, kasnije tzv. subjektivna ekonomija, stručna disciplina s usko ograničenim predmetom i specijalizacijom, koja unapred odustaje od objašnjavanja društvenih pojava, a kao svoj glavni zadatak smatra uklanjanje pitanja viška vrednosti iz ekonomije; na drugome polu nastaje sociologija kao duhovna nauka bez ekonomije.«³

Nasuprot neistoričnosti »istorijske škole« i škole »duhovnog uživanja« i unutrašnjeg razumevanja«, u prošlosti je začeto i postepeno je sebi krčilo put i jedno i drugo shvatanje istorijskog metoda kao metoda saznanja utemeljenog na reprodukciji istorije proučavanog predmeta. Ideju o nužnosti tako shvaćenog istorijskog metoda (mada nije uvek nazivan tim imenom) nalazimo u rudimetarnom obliku još kod Dekarta, Kanta, Getea, Humbolta i mnogih drugih.⁴ Razume se, da posebno treba spomenuti Hegela.

Savremeni istorijski metod ima svoje poreklo ne samo u istoriji i sociologiji nego i u prirodnim naukama. Poznati sovjetski istraživač biljne filozofije K. A. Timirjazev u svom delu *Istorijski metod u biologiji*, analizirajući razvoj

² I danas ima naučnika koji sva ljudska znanja dele u dve osnovne grupe: idiografska znanja, koja se odnose na promenljive činjenice vezane za prostor i vreme, i nomografska znanja, koja izražavaju opšte i večne zakone stvarnosti.

³ Đerđ Lukač, *Razaranje uma*, Kultura, Beograd 1966. str. 462—463.

⁴ Rene Dekart, primetio je npr. da je prirodu materijalnih stvari kud i kamo lakše spoznati ako pratimo proces njihovog nastanka nego ako ih razmatramo kao savršeno gotove. »Nužna je metoda za ispitivanje istine stvari« (Rene Dekart, *Praktična i jasna pravila rukovođenja duhom u istraživanju istine, Reč o metodi dobrog vođenja svoga uma i istraživanja istine u naukama*, Srpsko filozofsko društvo, Beograd 1952, str. 97).

istorijskog metoda u biologiji, uopštava stogodišnje rezultate uporednog proučavanja spoljašnje i unutrašnje strukture organizma. »Uporedo s tim uporednim proučavanjem organizma u njihovom razvijenom stanju, u drugoj polovini prošlog veka počinje takođe sistematsko primenjivanje i drugog metoda, (*savremenog istorijskog metoda*, nap. M. R.) — proučavanje istog organizma na sukcesivnim stupnjevima njegovog embrionalnog života, ono što su kasnije nazvali *istorija razvitka ili embriologija*«. ⁵ Tako se u svome savremenom obliku istorijski metod prvo pojavio u embriološkim i uporedno-embriološkom istraživanju (pre svega u radovima ruskih naučnika Kaspara Fridriha Volfa i Karla Ernesta Bera). A sa radovima Lamarka, i pre svega Čarlsa Darvina, istorijski metod podignut je na novi stupanj tako da je postao metod koji pretpostavlja reprodukciju ne samo strukture i funkcija nego i razvoja proučavanog organizma. Ovo je bilo omogućeno time što su biolozi stali proučavati evoluciju oblika živih organizama u toku koje se jedni kvalitativno određeni oblici preobražavaju u kvalitativno druge ranije nepostojeće oblike. Život klice pretpostavlja istoriju organizma, tj. niz sukcesivno povezanih preobražaja proučavanog oblika.

Uporedo s poređenjem organizma u vremenu javlja se i ideja o njihovom poređenju u prostoru, a potom i proučavanje organskih formi istovremeno u vremenu i prostoru. »Svaka nauka koja je nikla u toku poslednjeg veka — piše Timirjazev — svaka nova grana morfologije... dovodila je do opšteg zaključka, postavljala je jedan opšti zahtev. Sve su one govorile o činjenici sličnosti, o povezanosti svega što živi i glasno postavlja zahtev da se objasni uzrok te činjenice«. ⁶

Gete je svojom karakterističnom dubinom i jasnoćom pesničke misli izrazio taj opšti zaključak savremenih prirodnih nauka u poznatim i često navođenim stihovima: ⁷

Svi oblici slični su jedan drugome,
Ali nećeš naći dva jednaka među njima,
Tako vam ceo njihov skladni hor govori
O nekom skrivenom zakonu
O nekoj svetoj tajni.
O, kad bih samo mogao, draga moja drugo, ⁸
Da ti, sav srećan, predam ključ te velike tajne.

Gete nije uspeo da otkrije, niti je doživeo otkriće teorije istorijskog procesa razvitka organskog sveta.

U toku proučavanja bede u savremenim visokorazvijenim kapitalističkim društvima i u pokušaju da se potpunije upoznam i da se u istraživanju ugledam na metod koji je Marks primenio u *Kapitalu*, bio sam stavljen pred pitanjem zašto je Marks poglavlje o takozvanoj prvoibtnoj akumulaciji kapitala stavio kao 24-tu, to jest, pretposljednju glavu I toma *Kapitala*. Prema mome tadašnjem znanju, prirodnije i logičnije bilo je započeti izlaganje tim problemom, pošto je prvobitna akumulacija bila jedna od suštinskih pretpostavki

⁵ K. A. Timirjazev, *Istorijski metod u biologiji*, Prosveta, Beograd 1949, str. 24.

⁶ Op. cit., str. 30.

⁷ Navedeno prema: K. A. Timirjazev, op. cit., str. 30.

⁸ Gete se ovde obraćao svojoj budućoj supruzi — Hristini Vulpius.

i prethodnica u nastajanju kapitalističkog načina proizvodnje. Ona označava proces rastavljanja neposrednih proizvođača od sredstava za proizvodnju i njihovo isterivanje na kapitalističko tržište najamnih radnih snaga gde ih čekaju uslovi života i rada kojima komanduje kapital.⁹

Detaljnije iznošenje rezultata proučavanja Marksovog metoda ovde mora biti izostavljeno. Jedan od tih rezultata glasi Marks ne poistovećuje *predmet proučavanja* i *misao o predmetu proučavanja*, tj. on pravi razliku između kapitalizma kao *objektivne društveno-istorijske pojave* ili *objekta društvene stvarnosti* i kapitalizma kao *predmeta proučavanja* raznih nauka i raznih škola građanskog društvenog mišljenja.¹⁰ *Istoriju predmeta proučavanja* (kapitalizma) ne poistovjećuje s *istorijom vladajuće društvene misli* o predmetu (tj. kapitalizmu) nego stvara vlastitu teoriju i vlastitu istoriju predmeta i vlastitu interpretaciju ranije i aktualne društvene misli o predmetu. I rezultat proučavanja pojavio se u dva dela: u *Kapitalu* (teorija predmeta) i u *Teoriji o višku vrednosti* (kritička reinterpretacija tuđih misli i teorija o predmetu, tj. kapitalizmu).

Istinito i celovito saznanje istorije proučavanog predmeta kao i svakog drugog društveno-istorijskog procesa pretpostavlja reprodukciju ne samo obeležja i zakonitosti koje su njegova *bitna obeležja u svim uslovima*, pošto su oni uslovljeni unutrašnjom strukturom, promenama i razvojem dotičnog predmeta, nego i drugih konkretnih obeležja i specifičnosti koje su svojstvene datom procesu u *konkretno sasvim određenim uslovima* a utkivaju se u rezultate delovanja datog istorijskog procesa. U prvom slučaju radi se o spoznaji proučavanog predmeta u *čistom* obliku, dok se u drugom slučaju radi o misaonoj reprodukciji *konkretnih oblika njegovog pojavljivanja*. Tako, npr., proučavanje procesa revolucionarnog preobražaja kapitalističkog u socijalističko društvo pretpostavlja objašnjenje kako *opštih obeležja i zakonitih tendencija* razvoja društveno-istorijskog procesa, koje su *opšte i zajedničke* za sve zemlje, bez obzira je li reč o Sovjetskom Savezu, Jugoslaviji, Kini, Kubi, Poljskoj, itd. (osvajanje vlasti radničke klase, nacionalizacija sredstava za proizvodnju, socijalistički preobražaj sela, itd.) tako i *konkretnih oblika i specifičnosti* u kojima se pojavljuje i izražava revolucionarni proces sa sebi svojstvenim obeležjima i zakonitostima u ovoj ili onoj konkretnoj zemlji u različitim vremen- skim periodima.

U konkretnoj praksi naučnog istraživanja procesa promene i razvitka proučavanog predmeta, istraživač nije i ne mora biti uvek podjednako zaintere-

⁹ Proučavanje navedenog problema još je uvek u toku. Međutim, činjenica da je Marks stavio na kraj ono što bi istraživač rukovoden tradicionalnom logikom stavio na početak, govori o tome da uprkos velikom značaju što ga ima u procesu saznanja, istorijski metod nije nikakav univerzalni »čarobni štapić« ili svemoguća, za sve situacije i sve probleme, podjednako pogodno sredstvo istraživanja i objašnjenja. Neka obeležja proučavanog predmeta mogu lakše i uspešnije biti uočena i objašnjena, ne njegovim genetičkim vezama nego njegovom strukturom i strukturnim vezama, odnosno vezama bitnih elemenata datog sistema koji ne prelaze jedan u drugi, nego su međusobno povezani u sistem tako što ispunjavaju u njemu određenu funkciju. Da je, na primer, pošao u reprodukciju procesa nastanka kapitala s pretpostavkama o kapitalu kao »akumuliranom radu kapitaliste« — koje su imali građanski ekonomisti, Marks bi morao ostati na površini društvene zbilje na kojoj se i divljakova toljaga prilagođena za uspešniji lov i obaranje banana pokazuje kao »kapital« jer je akumulirani rad. Kada čovek pokuša da rekonstruiše Marksovo otkriće apstraktnog rada onda se opet pokazuje nužna potreba svesnog apstrahovanja od istorije proučavanog predmeta. Upoređujući različite stvari kao što su pšenica, mast, obuća, svila, želazo koji se pojavljuju kao prometna vrednost, on zaključuje da prometna vrednost može biti način izražavanja, javni oblik neke sadržine koja se od tog izražavanja razlikuje. Da bi istraživač mogao uspešno da namerno apstrahuje istoriju proučavanog predmeta on mora upoznati mesto i granice mogućeg apstrahovanja ili »zanemarivanja« istorije proučavanog predmeta.

¹⁰ Razume se da ga ovo razlikovanje nije sprečavalo u njegovom revolucionarno-preobražavajućem aktivizmu kako u sferi teorije, tako i u konkretnom političkom angažovanju.

sovan za ispitivanje jedne i druge strane ili aspekta proučavanog procesa, niti pak uvek postoje podjednako povoljne mogućnosti za njihovo ispitivanje. Istraživač može biti neposredno zainteresovan za proučavanje datog procesa u njegovom čistom obliku, kao što je bio slučaj s Marksovim proučavanjem kapitalizma na isturenom poligonu, kakva je bila V. Britanija njegovog doba. On je sebi stavio u zadatak da proces nastajanja kapitala izuči u njegovom čistom obliku. Marksova teorija kapitalističkog načina produkcije i reprodukcije neposrednog života ne odnosi se na engleski, nemački, ruski, francuski ili neki drugi kapitalizam, nego na sve zajedno, tj. na unutrašnja svojstva, obeležja, osobenosti i zakonitosti strukture, funkcioniranja i razvoja kapitalizma kao takvog ili kapitalizma uopšte. Ovakav način spoznaje istorije proučavanog predmeta znači *apstraktno teorijski oblik istorijskog metoda*.

Podjednako je opravdan koristan i moguć i obrnut put ili situacija kada istraživača zanima uglavnom pre svega pretežno ili isključivo konkretan oblik ispoljavanja proučavanog procesa u različitim, istorijski određenim, uslovima. Istraživač npr. može izučavati društveno-istorijske specifičnosti revolucionarne transformacije kapitalističkog u socijalističko društvo u jednoj zemlji, u određenim uslovima i vremenskim periodima. Lenjin je u svome delu *Razvitak kapitalizma u Rusiji* postavio sebi zadatak da ukaže na karakteristične osobenosti i zakonitosti razvitka kapitalizma u društveno-istorijskim uslovima carske Rusije, a ne kapitalizma uopšte.

Koje su osnovne funkcije istorijskog metoda? Potreba, poželjnost ili nužnost upotrebe istorijskog metoda izvire iz odgovarajuće objektivne zavisnosti životnih pojava i društvenih oblika od istorijskog procesa. »A svako potpunije izučavanje konkretne pojave vodi proučavanju njegove istorije. Za proučavanje zakona ravnoteže i padanja *tela* dovoljni su podaci eksperimentalne metode i izračunavanje; a za objašnjenje zašto je baš porušena kuća na Kuznjeckom mostu, potrebna je njegoa istorija. Za otkrivanje zakona kretanja *nebeskih tela* dovoljni su zakoni mehanike, ali za objašnjenje zašto se planete sunčanog sistema kreću baš tako, a ne drugačije (tj. u jednom pravcu), nije se moglo proći bez pokušaja da se ustanovi njihova istorija, kao što su to učinili Kant i Laplas«.¹¹

Oslanjanje na istorijski metod u procesu istraživanja i objašnjavanja neke pojave ne izvire, dakle, iz nekakvog pomodnog prohteva istraživača, nego iz objektivne potrebe. U biologiji je potreba primene istorijskog metoda nastala prvo u vezi s potrebama objašnjenja proučavanih pojava. Do pojave istorijskog metoda ovde su široko korišćeni uporedni metod u morfologiji i eksperimentalni metod u fiziologiji. Ali, morfologija nije mogla objasniti uzroke formiranja raznih oblika niti je pak eksperimentalni metod pomogao fiziologiji da objasni uzrok usavršavanja živih organizama i slaganje između oblika i funkcija živih organizma.

Govoreći o situaciji koja je stajala pred morfologijom Timirjavez piše: »Tako je vekovna sinteza svih grana morfološkog znanja dovodila do neizbežne dileme: ili odustati od svakog objašnjenja toga srodstva, te sličnosti među organizmima koja se u svemu ispoljavala, odustati od otkrivanja one uzročne

¹¹ K. A. Timirjavez, *Istorijski metod u biologiji*, op. cit., str. 46.

veze koja — po rečima Bekona — čini karakterističnu crtu pravog znanja, ili priznati poreklo svega živog iz jednog zajedničkog izvora, putem neprekidnog *istorijskog procesa*«. ¹²

Pojedini naučnici iz nauke o jeziku, biologije, teorije evolucije, astronomije, geologije, geografije, u prošlosti i danas ponekad su u situaciji da se, protivno svom opštem, građanskom, često neistorijskom, pogledu na svet koriste istorijskim metodom jer se on jednostavno nameće samom prirodom zadataka u toku proučavanja predmeta.

Istorijsko objašnjenje ili objašnjenje proučavane pojave na osnovu primene istorijskog metoda javlja se kao potreba i onda kada se isputuju razna prelazna stanja. Istorijski metod postepeno se sve više širi kako na sve veći krug nauka, tako i sve dublje unutar pojedinih nauka. U proučavanju istorijskog metoda treba biti u vidu ne samo njegov *razvoj* nego i različite *oblike* u kojima se javlja na raznim *etapama* i *nivoima* istraživanja, u raznim *uslovima* saznanja i u vezi s različitim *zadacima* i *funkcijama*.

Istorijski metod, ukratko rečeno, ima više naučnosaznajnih funkcija od kojih su najznačajnije:

1) Jasnije i potpunije spoznati *istorijsko mesto* proučavane pojave ili predmeta: javlja li se proučavani predmet kao *rezultat* određenog istorijskog procesa ili kao njegova *polazna* tačka; je li on trag ili ostatak predmeta prošlosti ili klica predmeta budućnosti, nalazi li se u razvijenom ili nerazvijenom obliku.

2) Preciznije odrediti *istorijsku ulogu* proučavanog predmeta, tj. razjasniti uticaj koji on vrši (ili je vršio, ili će vršiti) na ovaj ili onaj društveno-istorijski proces.

3) Objasniti *odgovarajuće specifičnosti* izučavanog predmeta a naročito one koje su uslovljene genetičkim vezama s drugim predmetom.

4) Objasniti specifičnosti i suštinu predmeta koji proučavamo u embrionalnom ili nerazvijenom obliku ili »prelaznom stanju«. ¹³

Kada govorimo o *istoriji neke pojave ili predmeta* imamo na umu promene u toku kojih predmet nastaje iz nekog drugog predmeta, prelazi iz jednog stanja u drugo i preobražava se u neki novi predmet. *Istorijski metod put je i način rešavanja naučno-istraživačkih zadataka* i prevazilaženja teškoća u procesu sve potpunijeg, dubljeg i konkretnijeg *sticanja znanja o istoriji proučavanog predmeta*.

Postoje dva oblika promena: promene koje ponavljaju ili na dotadašnjim osnovama obnavljaju predmet ili pojavu i pojave koje dovode do kvalitativno novih dotada nepostojećih predmeta i pojava. Promene prve vrste jesu funkcionalne, funkcionirajuće ili ponavljajuće, dok su promene druge vrste istorijsko-razvojne. Prve se odnose na funkcionalno obavljanje i prilagođavanje, a druge su istorijsko-revolucionarne. Prve su *promene u društvu a druge su promene društva*.

Na kraju možemo reći da postoje najmanje četiri osnovna značenja ili četiri glavna oblika istorijskog metoda: 1) tradicionalno-istoriografski oblik, ¹⁴

¹² Op. cit., str. 30.

¹³ V. I. Stoljarov, *Istoričeski metod poznanija v sovremenoj nauke*, Izdaltelstvo »Znanie«, Moskva 1973, str. 63.

¹⁴ Pod naslovom »Historijska metoda« Gud i Het »prikazuju tri osnovna procesa historijske metode: 1) prikupljanje podataka, uključujući razmatranje izvora kao što su dokumenti i spomenici primarne i sekundarne građe i sistem bilježenja; 2) kritika podataka uključujući procese eksterne i interne kritike i 3) pisanje historije (historiografija) uključujući probleme organizacije građe...« (Carter V. Good — Douglas E. Scates, *Metode istraživanja u pedagogiji, psihologiji i sociologiji*, Otokar Keršovani, Rijeka 1967, str. 148).

2) konkretno-hronološki oblik, 3) apstraktno-teorijski oblik i 4) u embrionalnom stadiju ili začetku nalazi se *istorijski sistemsko-strukturni* metod koji se zasniva na reprodukciji istorije bitnih elemenata odgovarajućeg sistema, međusobnih veza i odnosa tih elemenata, kao i razvoju sistema u celini.

Bilo bi pogrešno oštro razdvajati i suprostavljati pojedine oblike istorijskog metoda. No, ipak, istorijski se metod pre svega odnosi na istoriju proučavnih predmeta, na misaono reproduciranje nastanka razvoja, promene i suštinskih obeležja produkcije i reprodukcije celovitih oblika neposrednog života onakvog kakav je on faktički u određenom istorijskom periodu bio, kakav jeste i kakav će zakonito biti.

Miroslav Radovanović

THE DEVELOPMENT AND CHARACTERISTIC OF THE HISTORICAL METHOD

(Summary)

The author has tried to point at the idea of the historical method itself, at some historical sources of its beginning, and at its principal forms and functions. Speaking of the history of the studied subject, we take into consideration the real changes of the subject that take place from its beginning to its disappearance or its transformation into some other subject. The historical method denotes the way of the mental reproduction of the development of the studied subject and its changes. The historical method means the method of solving the researching tasks and difficulties in the process of comprehending the phenomenon or the subject. There are two kinds of changes: those adaptively repeating or functionally renewing the subject, and those changing the subject in such a way that it is being transformed into a new, till then unexisting state. The former are the changes in the society and the latter are the changes of the society itself. The subject may be studied in a distilled or pure form (as has been done by Marx in »*Capital*« for instance), or it may be studied in the form of the mental reproduction of the concrete forms of its appearances (Lenin's work »The Development of Capitalism in Russia«). By using the historical method we can comprehend more clearly the historical place, the historical role and the corresponding specifications of the studied subject. By means of the historical method we can give the answer to the question whether the studied subject appears as the result of a definite historical process, or whether it appears as its starting point. It tells us whether it represents the trace or the remnant of the past, or the beginning and the germ of the phenomenon or the future subject, whether it is found in a developed or underdeveloped form.

Translated by *Biserka Cesarec*